

עומק הפשט

בס"ד, יום ג' פרשת בלק י"ג תמוז תשע"ח,
מסכת נדרים - דף נא:

בירורי הלכה אקטואליים, מפי גדולי ופוסקי
הדור שליט"א, לעורר לב המעיין, ואין לסמוך
על הדברים הלכה למעשה.

גליון נושא:

'תולעים בדגי הערינג'

אכילת דג מלוח

דגים: מבואר במשנה בנדרים (דף נא:) דג דגים שאני טועם וכו'. הרי שהיה מנהגם לאכול כמה סוגי דגים, חיים מלוחים וכבושים, והמשנה דנה מצד הלכות נדרים, מה נכלל בלשון נדרו ונאסר. וכן מבואר בט"ז (או"ח סימן שיח ס"ק ה) ובמשנ"ב (סימן שיח ס"ק לו) שדנו מצד הלכות שבת, והיינו שהיה מנהגם לאכול 'הערינג'.

כעת, יש לנו הזדמנות לברר, האם בזמננו מותר לאכול דגי 'הערינג' המכונה דג מלוח, ומצוי בכל הצורות, מלוח, כבוש ומעושן, כיון שכיום כמעט ולא מצוי דגים המגיעים מהים הגדול, ללא תולעי 'אניסאקיס' (ANISAKIS).

1. דין התולעים שבתוך הדג

מותר: הגמ' בחולין (דף סז:) דורשת מהפסוק (ויקרא יא מא) וְכָל הַשָּׂרֵץ הַשָּׂרֵץ עַל הָאָרֶץ שֶׁקֶץ הוּא לֹא יֵאָכֵל: שאיסור תולעים נאמר רק כאשר שרץ על הארץ, אבל תולעים שנוצרו בתוך הדג מותרים, היות ולא שרצו מעודם על הארץ. ולכן מותר גם תולעי 'דרני' (תולעים שנמצאים בדג בין העור לבשר), כיון שגדלים מתוכו ואין אבר מן החי, ואין עליו איסור 'שאינו זבוח', כיון שדגים מותרים כבר כשאוספים אותם, ואין טעונים שחיטה.

אסור: אבל תולעים במעיים, או ברעי', אסורים כי ודאי באו מבחוש. וכן תולעי 'קוקיאני' הנמצאים בכבד

מנהג ישראל תורה

'הערינג' ב'קידושא רבא'

קידוש למהדרין: ידוע בשם הג"ר דוד בהר"ן זצ"ל הטעם למנהג בירושלים להביא 'הערינג' ב'קידושא רבא' בשבת בבוקר לענג את השבת, בכדי שיהיה אפשר לברך 'שהכל' אחרי ששתה קצת מיין הקידוש, שהסתפק הביאור הלכה (סימן קעד ד"ה יין פוטר) אם פוטר את המשקים. גם בהרבה בתי כנסת מגישים 'הערינג' בסעודה שלישית. לתועלת הציבור, נפרט בשורות הבאות, חלק מהאפשרויות העומדות לפנינו.

כהן חמוצים: גבאי הרוצה להדר ולצאת מידי כל ספק מבלי לשנות מהמנהג הקדום, יכול לקנות 'הערינג' מהודר אצל 'כהן חמוצים', רחוב מלכי ישראל 3 ירושלים, שם ניתן להשיג דגי 'הערינג' בהכשר בד"ץ העדה החרדית, שנבדקו על ידי משגיח מומחה אחד אחד (האישור כלפי התולעים הוא מטעם המשגיח ולא מהבד"ץ, בנוסף ל'הערינג' הרגיל בהשגחת הבד"ץ, שנמכר שם כבכל החנויות). יש רבנים חשובים שליט"א, שלא מאשרים להביא לסעודה שלישית רעוא דרעוין אצלם בבית הכנסת 'הערינג' רגיל, ומאשרים אך ורק 'הערינג' בדוק (לאפיין) של כהן חמוצים, ויאכלו ענוים וישבעו!

הבדיקה מבוצעת באמצעות אור אולטרא סגול, המשקף את הדג חוץ מהתולעת שניכרת וזוהרת, כאשר הבדוק יושב בחושך, ומוציא את התולעים בעזרת פינצטה. חשוב לציין, שהפתרון של בדיקה ב'שולחן אור' אולטרא סגול מועיל רק בפרוסות דקות מאד כמו 'הערינג', שאז האור משקף את כולו, אבל בפרוסות עבות כמו גושים עבים של דג סלמון וכדומה, האור האולטרא סגול משקף רק חלק קטן מבשרו. ב'פנס אור' אולטרא סגול, אפשר למצוא תולעים רק בעומק של מילימטר בודד.

סלמון כבוש: יש בתי כנסת שבמקום 'הערינג' מביאים תחליף, סלמון נורבגי כבוש ובו אין חשש תולעים, שהוא כמעט אותו טעם ממש של מטיאס ('הערינג' רגיל) כבוש. אפשר גם לתבל בבצל ושמן וחומרי טעם. ❖

ובריאה אסורים, (לרש"י הגמ' מדברת על בהמה, לתוס' הגמ' מתייחסת לדגים) ואף שנמצאים בתוך הדג, כי אנו תולים שהם הגיעו מבחוץ דרך החוטם, ולא הגיעו לבית הרעי, כי באמצע שינת הדג, נכנסים התולעים אל האף, ומשם אל הקנה הריאה והכבד, ולכן לא נמצאו בבית הרעי.

להלכה: נפסק ללא חולק בשו"ע (יורה דעה סימן פד סעיף טז), תולעים הנמצאים בדגים, במעיהם אסורים כי מגיע מבחוץ, בין עור לבשר או בתוך הבשר, מותרים כי גדל בפנים.

2. תולעת ה'אניסקים'

יש להבהיר כי יש הרבה סוגי תולעים וטפילים בכל הדגים שלכל הדעות אסורים מן התורה, וחייבים להסירם. לפרטים יעוין בספר בדיקת המזון כהלכתה של הרב ויא, ובמדריכי הכשרות מטעם 'העדה החרדית' ו'שארית ישראל'.

יש סוג תולעת בשם 'אניסקים', שדנו הפוסקים אם אסור או מותר. היום מצוי מאד בדגים תולעים בשם 'אניסקים' והם ארוכים ושוכבים בצורה של עיגול וקשה לראותם בגלל שהם שקופים אם לא תחת אור של אולטרה סגול. מוצאים אותם גם במעיים וגם בתוך הבשר ואינו ברור אם אלו הנמצאים בבשר מגיעים מאותו מקום שבאו אלו שבמעיים הבאים מעלמא וכמו שבאמת משערים כמה מחכמי הטבע, וממילא הם אסורים, או שאנו נוקטים כדברי חז"ל כפשוטו וכל שנמצא בבשר מותר אף על פי שיש מאותו מין בתוך חלל הבטן.

'הערינג' הוא מהדגים שנמצאים בהם תולעים אלו גם בבשר הדג וגם במעיים ובאחוז גבוה יחסית, ויתכן שהוא בשיעור של מיעוט המצוי ולכן נחלקו הפוסקים בדינם (בבדיקה אקראית נמצא שתולעי 'אניסקים' מצויים בו בשיעור של 4%, ומעיד משגיח כשרות, שהוא בודק קבוע, ויש 4% עד 5%, מאידך שמעתי אומרים שזה רק 1%).

3. קביעת חכמי המדע = התולעים נוצרים מחוץ לדג

באים מבחוץ: בכל הדורות, משך אלפי שנים, מציאות זו היתה מוסכמת, שהתולעים נוצרים בתוך הדג. לפני כ-40 שנה, עם התקדמות עולם המחקר, הסיקו אנשי המדע בצורה חד משמעית, שלא קיים בין יצורי הים תולעים שתחילת יצירתם בתוך הדג, ואחד ההוכחות לדבריהם, מהעובדה הברורה שכן תולעים מצויות רק בדגים הגדלים בטבע בימים ובנהרות, אבל דגים הגדלים בבריכות דגים נקיות, פחות מצוי בהם תולעים אלו, ומכאן שמגיעים מבחוץ. לדוגמא, סלמון הגדל בכלובי ים במדינות נורבגיה, סקוטלנד, וצ'ילה, אין בהם תולעי אניסאקיס, לעומת סלמון שמגיע מארצות הברית ומסין, שמלא בטפילים, כיון שהם גדלים בים, והנורבגים בבריכות סגורות. ועוד הוכחו שהתולעים נמצאים בדרך כלל בבשר באזור סביב המעיים, מה שמראה שמקורם מהמעיים.

מחזור חיי התולעים: אנשי המדע טוענים, שכך הוא מחזור חיי התולעים בים הפתוח:

בתחילה הם בגודל מזערי ואינם ניכרים לעין ואז הם נמצאים במים, אחר כך סרטנים קטנים בולעים אותם והם גדלים בקיבתם, הסרטנים נבלעים על ידי דגים קטנים יחד עם התולעים, והדגים הקטנים נבלעים על ידי דגי מאכל גדולים, אלו שאנחנו אוכלים, שם התולעים עוברים אל בשר הדגים הגדולים, והם נבלעים על ידי כלב הים, ובקיבתו מטילים התולעים את ביציהם, שנפלטות לים הפתוח עם הפרשות, מהביצים יוצאים שוב תולעים מיקרוסקופיות הנבלעות על ידי סרטנים קטנים וחוזר חלילה.

'אניסאקיס': חוקרי המדע, מכירים את אורח חייהם של 30,000 סוגי תולעים שנטפלים לדגים! ההשערה היא, שקיימים במרחבי הים הגדול והאוקיינוסים 500,000 סוגי תולעים שנטפלים לדגים! המצויה ביותר מבין סוגי התולעים היא תולעת 'אניסאקיס', שמצליחה 'להיטפל' ו'להתנחל' בקרבם של רוב דגי הים.

פולמוס: פרסום דברי החוקרים לפני כ-40 שנה, עורר פולמוס עז בעולם התורה, האם כל דגי הים נאסרים, כיון שלא שייך מבחינה טכנית להסיר את כל התולעים מבשר הדג, במיוחד נוגע הדבר ל'הערינג' שמצוי מאוד בקידושים וסעודה שלישית (ראה מסגרת), שעל פי דברי החוקרים יוצא

שכמעט כל 'הערינג' יאסר. שהרי כל ההיתר של הגמ' מסתמך על המציאות שהתולעים נוצרים בתוך הדג, ולדברי המדענים התולעים נוצרים מחוץ לדג, והרי הם בכלל איסור תולעים.

תיקון: הויכוח בדין תולעי 'אניסאקיס' נמשך כבר עשרות שנים, ובא לידי ביטוי בעשרות מאמרים, קונטרסים, דרשות ומודעות לכאן ולכאן. סביר להניח שהנושא ימשיך להסעיר את עולם התורה, עד שתשבי יתרן קושיות ואיבעיות. **בוועד הכשרות בד"ץ העדה החרדית** נוקטים הדין ב'הערינג' לא לאיסור ולא להיתר (מדריך הכשרות), ומ"מ מעניקים הכשר ל'הערינג' לנוהגים לאכלו. ולכן על כל אחד לשאול רבו מורה הוראה שהתעמק בהלכות אלו לדעת איך לנהוג.

קולמוסים רבים נשתברו, לחקר הנושא, עיין בקובצי **אור ישראל** (מאנסי) שהקדישו לכך עשרות עמודים (כרך נד 50 עמודים, כרך נו 20 עמודים, כרך סא), מקוצר הגיליון נטעם על קצה המזלג, את תמצית טענות הצדדים, וסיכום הכרעת גדולי הדור. בשנת תש"ע עלה שוב הנושא לנדון הציבורי, עם פרסום מכתבם של גדולי ישראל.

ודאי שלכולי עלמא אם יש עדות ברורה שתולעת מסוימת גדלה בחוץ ואח"כ נכנסה בבשר שאסור, אלא שהנידון כמה צריכים לחשוש למידע וההשערות שהתחדשו. יתכן שהמציאות שונה מסוג דג אחד לחברו או ממקום אחד לשני - לדוגמא, 'הערינג' יותר בעייתי מחמת אופן שיווקו, ושלא מנקים ומוציאים את המעיין מיד. זה נותן יותר מקום לחשוש שהתולעים שנמצאים בבשר באמת חדרו לשם מהמעיין לאחר מיתתו.

ברוב דגי הים מצויה נגיעות של תולעי אניסקיס, למעט - ברבוניה, דניס, טונה (רק הבשר הבהיר ללא צידי הבטן), לברק (מכלובי ים), לוקוס (טרי מהים התיכון 'יפו פיש'), נסיכת הנילוס, סלמון (מונרבגיה, סקוטלנד, וצ'לה), קורבינה. ולמעט דגי בריכות המוחזקים כנקיים - אמנון, בס (מסין), מוסאר (מקומי), פורל (מקומי).

אפשר לחלק את הנידונים לארבעה - נידון ראשון; מה הדין כאשר קביעת אנשי המדע נסתרים מדברי חז"ל, שקבעו בגמ' ונפסק בשו"ע שכל תולעת שנמצאת בבשר הדג מותרת. נידון שני; כאשר דבריהם אינם נסתרים מחז"ל, האם צריך להאמין לדבריהם ולהתחשב בקביעותיהם. נידון שלישי; גם בלי דברי המדענים, יש סברא ואומדנא דמוכח לאסור, מכח מה שאנחנו מוצאים אותו מין תולעים במעי הדג, ורואים בעינינו שחודרים משם לבשרו. נידון רביעי; עוד יתכן שאפילו אם המדענים צודקים בהעמדת המציאות, בכל זאת מבחינה הלכתית מותר, מהטעמים דלהלן.

4. המתירים לאכול 'הערינג' וסברתם

המתירים: **הג"ר משה ויא שליט"א** בספרו בדיקת המזון כהלכתה ובמאמר בקובץ אור ישראל (נו) מעיד בשם רוב פוסקי זמנינו כי לא צריכים להתחשב עם דעת המדענים ואין לנו אלא דברי השו"ע. הלא המה **הג"ר שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל**, וכן **הג"ר שלמה גראס שליט"א** (שו"ת משנה שלמה סימן ל"א) מביא בשם **הג"ר משה פיינשטיין זצ"ל** שהתיר בנידון הזה, ואפילו לא ראה צורך לכתוב תשובה על כך, כי 'לא צריך לכתוב תשובה, להחזיק דברי השו"ע שהוא אמת'. וכן סבר **הג"ר יוסף שלום אלישיב זצ"ל**, חוץ מלגבי תולעים שבתוך בשר ה'וייט פיש', שבזה נקט לאסור כיון ששם אנשי המדע מעידים שהם רואים בבירור שהתולעים באו מבחוץ. וכן מביא שהעיד **הג"ר אברהם רוט זצ"ל** **שהמנחת יצחק זצ"ל** הורה להתיר לוועד הכשרות של בד"צ העדה החרדית ומכוחו המשיכו אז לתת הכשר לדגים, **הג"ר בן ציון אבא שאול זצ"ל**, **הג"ר חיים גריינימן זצ"ל**, **האדמו"ר מקלויזנברג זצ"ל** (שיעור חומש רש"י), ויבלחט"א **הג"ר ניסים קרליץ שליט"א**, **הג"ר יצחק טוביה ויס שליט"א** בשם **הג"ר חנוך דוב פאדווא זצ"ל**. וכן שמע בשנת תשס"ט מהג"ח **קנייבסקי שליט"א** שאין לנו אלא דברי השו"ע.

וכן מפורסם דעת **הג"ר יעקב ישעיה בלוי זצ"ל** להתיר בהחלט את דגי 'הערינג', ובשעתו קבע בדיון בבד"ץ העדה החרדית לגבי ועד הכשרות, להמשיך לתת הכשר לדגי 'הערינג' ללא שום פקפוק.

וכן כתב להתיר הג"ר משה יהודה ליב לנדא שליט"א. גם גאב"ד קארלסבורג הג"ר יחזקאל ראטה שליט"א מתיר, וכאשר בא אליו אדם עם התולעת במוחש ושאלו האם את זה מותר לאכול, השיב לו כן כן התולעת הזו מותר לאכול! שהתורה התירה את התולעת - כל זמן שלא פירשה.

גם הרב ישראל בעלסקי זצ"ל מארה"ב התירו אלא מטעם אחר כאשר יתבאר בסמוך. וכן נוקט להתיר הג"ר פסח אליהו פאלק שליט"א בספרו שו"ת מחזה אליהו (חלק ב סימנים לז לח תשובה ארוכה - 38 עמודים, במכתב אל הג"ר יצחק טוביה וייס שליט"א דומ"ץ בעיר אנטווערפן וכעת גאב"ד עיה"ק ירושלים), והוכיח כן מכמה מקומות. גם הדעה הרווחת בבני חו"ל להתיר.

יש לציין שאף וועד כשרות לא אסר זאת רשמית, כולל וועד הכשרות של העדה החרדית שלא אסרו ולא התירו, ומהיות טוב משתדלים לשווק דגים ללא תולעי 'אניסאקיס'.

5. טעמי ההיתר

א. החוקרים כופרים! חז"ל הקדושים קבעו שהתולעים נוצרים בתוך הדג, ועליהם אנו סומכים. לכן אף שאנשי המדע טוענים שלא יתכן שתולעים יוצרו בתוך הדג, ומוכרח תמיד להיות שהתולעים באו מבחוץ, כיון שדבריהם סותרים את דברי חז"ל שמתירים תולעים כאלו באכילה, ממילא דבריהם אינם נכונים, וההלכה לא זזה ממקומה. התבטא בחריפות האדמו"ר מקלויזנבורג זצ"ל בעל ה'שפע חיים' (שיעור חומש רש"י שנת תשמ"ג בהר בחוקותי) שדברי החוקרים לגבי דג 'סעבל פיש' נגד דעת חז"ל, הוא דברי מינות, אפיקורסות וכפירה. ולפי דבריהם, אדם הראשון נולד מקוף (תורת האבולוציה). ואפילו במקום שיתכן שהם כן צודקים כבר אין להם סמכות ואי אפשר להתחשב בדבריהם, ומותר לכתחילה לאכול את התולעים שנמצאים בתוך בשר הדג.

ב. השערה! אף אם דעת החוקרים מסתברת והגיונית, אולם אינה ודאית, אלא בגדר 'תאוריה', כי המציאות הזו מתרחשת במעמקי הים, ולא שייך להיות בטוחים בכל זה. ועוד שדבריהם מבוססים על פרשנויות שכן הם פירשו את מה שהם רואים ויתכן שכל הפרשנות מבוססת על אמונתם וכפירתם בבורא עולם, ולשיטתם מסבירים ומפרשים סברות אלו (א.מ.).

ידוע שהחוקרים משנים ומחליפים את דעתם מפעם לפעם, ובעולם המדע אין לוקחים אחריות, מבחינתם מספיק הסתברות הגיונית ושאי אפשר בינתיים להפריך, כדי לקבוע קביעות, מה שאין כן בתורתנו הקדושה צריכים לקחת אחריות מלאה שזוהי האמת לאמיתו.

זו היתה הסברה והנימוק של הגרי"ש אלישיב זצ"ל, שאין לאסור את זה באופן ודאי, מאידך גם לקולא לא נוכל לסמוך על דבריהם, שנכנס כשהוא קטן מאוד כי אין אנו יודעים בודאות שכן המציאות. (הרחבה בהמשך אות ד ואות ה).

הגדיל לעשות הג"ר מרדכי גרשון קובר שליט"א כאשר נכנס לעובי הקורה, וכתב מאמר להפריך ביסודיות את הנחת המדענים, שאין שום ההוכחה שהתולעים הנמצאים בבשר מגיעים באמת מבחוץ. ועוד כתב שאין שום עדות שבה רואים שהתולעים האלו נכנסו לבשר הדג מחיים. ואפילו אם יתכן שיש 'אניסאקיס' גם במעיים של הדג וגם לא מוצאים אותם בבשר הדג רק באזור סביב המעיים, עדיין אין הוכחה לחשוש שהתולעים בבשר הדג הם אותם תולעים שבמעיים, ובאמת נבראו במקומם ומעולם לא שרצו על הארץ.

ג. אין חדש תחת השמש: תולעי 'אניסאקיס' שאצלנו כיום, הם אותם תולעים שהיו בזמן הגמ' והשו"ע והפוסקים תמיד ידעו ממנו והתירו. כן כתבו הג"ר משה ויא שליט"א והרב ישראל בעלסקי זצ"ל ועוד.

ד. כאילו נוצרה בתוך הדג! מסביר הג"ר פסח אליהו פאלק שליט"א (שו"ת מחזה אליהו שם, ובמדריך לבדיקת תולעים) מכיון שהתולעת בתחילת חייה כשהיתה במים היתה בגודל מיקרוסקופי, גודלה כשבועקת מהביצה 200 עד 300 מיקרון ורוחבה 14 מיקרון (0.3 מ"מ על 0.014 מ"מ). בכדי לסבר את האוזן, נתאר לעצמינו שנחתוך נקודה בסוף משפט (.) ל-12 פרוסות, האם נוכל לראות פרוסה אחת כזאת? ומכיון שבגדרי ההלכה, תולעת כזו שאינה נראית לעין כאילו אינה קיימת ורק

כשהיא בתוך הדג, היא מגיעה לגודל הנראה לעין, נחשב כאילו נוצרה בתוך הדג, וכיון שמאז אף פעם לא פירשה למים, לכן מותרת התולעת באכילה.

כעין מה שכתוב בגמ' בשבת (קז:): שמותר להרוג כינה בשבת מכיון שאינה פרה ורבה למרות שאנשי המדע כיום מראים שהכינים כן פרים ורבים, והסביר, שכיון שמה שהם רואים שהכינים פרים ורבים הוא רק בעזרת מיקרוסקופ וכדומה ולא בעין רגילה נחשב הדבר כלא קיים ונחשב כאינם פרים ורבים.

ומעיד המומחה העולמי לכשרות המזון מתולעים הג"ר משה ויא שליט"א, שהסכימו לסברא זו גדולי הרבנים, לעומת זאת הג"ר יוסף שלום אלישיב זצ"ל לא הסכים עם הטענה הזו, כי מכיון שלפני כן הם היו בחוץ ועתה הם בגודל הטבעי האסור, ממילא נחשבים כתולעים שפירשו. ועוד אי אפשר לסמוך על המדענים להתיר על פי מציאות זו, שיתכן שהתולעת נכנסת כשהוא בגודל שנראה לעין. אגב - גם לגבי כינים בשאלה אם הם נקראים אינם פרים ורבים, לא קיבל סברא זו, כמבואר בארחות שבת פרק י"ד סעיף ל.

ה. עיקר גדילתו: הג"ר ישראל בעלסקי זצ"ל (שלחן הלוי חלק א סימן כב וכג) מתיר אף אם נראה בעיניים שנכנס בקטנותו פנימה, היות ועיקר גדילתו בפנים, ותשעים אחוז ויותר מצורתו הסופית יוצא מחומר הדג ונעשה על ידי זה חלק מהדג ממש, וזה פירוש תיבות ב"התירא גבלן" המוזכר בגמ' שהוא הפיתוח והצורה הסופית שלהן.

ו. מיעוט שאינו מצוי: הג"ר משה מרדכי קארפ שליט"א מעיד כי הג"ר יוסף שלום אלישיב זצ"ל תמה על העובדה שמעולם לא היה ידוע שיש תולעים בבשר ה'הערינג', ולמעשה התיר אותו באכילה על פי דברי החכמת אדם שדנים כל חתיכה קטנה לחוד שכך צורת אכילתו, ולא את כל הדג ביחד, וכלפי כל חתיכה קטנה בפני עצמה, חשש התולעים הוא בגדר 'מיעוט שאינו מצוי'.

והוסיף עוד שאף שיש דין שאם אפשר לברר לא מקילים בספק, מכל מקום כשיש טירחה מרובה מקילים שנחשב כאי אפשר לברר. וצורת הבדיקה של תולעת 'אניסקיס' היא בטירחה מרובה, כי צריך למסמס את הדג או לבדוקו בדיקה במנורת אור אולטרא סגול, לכן אין חיוב לבדוק, כי להרבה פוסקים בספק ספיקא אינו חייב לברר כשיש אפילו קצת טירחה, וגם משום שנחשב 'מיעוט המצוי' שאינו חייב כאשר יש טירחה מרובה. יעויין לקמן שלמעשה הג"ר משה מרדכי קארפ שליט"א קובע נחרצות שתולעי אניסקיס אסורים, וזו אינה אלא סברא בדרך לימוד זכות.

ז. ביטול: לגבי דג טחון - געפילטע פיש, השיב הגרי"ש אלישיב זצ"ל שודאי מותר כיון שהתולעת בטל על ידי שטוחנים אותו, והתיר אפילו לכתחילה לעשות כך. (נכתוב על כך בגליון הבא בעה"י).

6. האוסרים לאכול 'הערינג' וסברתם

הג"ר שמואל הלוי וואזנר זצ"ל כתב (שבט הלוי חלק ד סימן פג, חלק ז סימן קכג ובתשובה בסוף קונטרס תולעת שני ובמכתב שפרסם לפני כמה שנים) אריכות בשאלה זו והעלה צדדים לכאן ולכאן, והסיק שאין עדותם של אנשי המדע סותרת את מסקנת חז"ל, שהרי חז"ל קבעו זה רק על דג מסוג 'דרנא', שידוע שנוצר בוודאי מתוך הבשר עצמו, אבל סתם תולעת שנמצא בתוך הדג ואנחנו לא יודעים בוודאות אם היא ה'דרנא' שמוזכרת בחז"ל או לא, עדיין אי אפשר להתיר.

פולמוס בדעת הרב וואזנר: בהוראה למעשה נחלקו גדולי תלמידיו - יש אומרים שאסור, ויש אומרים שהתיר. הג"ר משה שאול קליין שליט"א מוסר בשמו שאסור את אכילת הדגים, וכפי שפורסם במכתב בחתימת יד קדשו בשנת תש"ע. ואילו הג"ר שלמה זלמן אולמן שליט"א מוסר בשמו, שמותר לאכול את הדגים ולא צריך לחשוש לתולעים. וכן יש שהעידו כי הגר"ש וואזנר בעצמו המשיך לאכול דגים. וכן כתב הג"ר משה ויא שליט"א שכן הורה לי בע"פ הרב וואזנר זצ"ל בניגוד למה שכתב בספרו ואמר לי להורות כן לרבים. גירסא נוספת אומרים בשמו, שיש לדון בכל מקרה לגופו, וכל זמן שלא ידוע שיש תולעים מהסוג הזה בבשר של דג מסויים, לא חוששים לכך.

והסביר הג"ר שלמה הכהן קאהן שליט"א מגדולי תלמידי השבט הלוי, מו"צ בשכונת מטרסדורף, שמותר לאכול את תולעי אניסקיס, אף שלדברי החוקרים יש ביצים שנכנסים מבחוץ, שזה גופא

פנינים

חכמי הטבע

בירור המציאות: להלכה מתחשבים בדעת חכמי הטבע, רק כאשר באים לברר את המציאות, ואינם סותרים את דברי חכמי התורה.

החכמת אדם יצא לאסור את התולעים בקרפיון הדבוקים בקשקשים ובין הסנפירים והיה על זה רעש גדול כיון שנהגו לאוכלו, וסמך **האמרי יושר** (חלק ב סימן יא) על חכמי הטבע שהם גדלים בבשר הדג, ומותרת באכילה. ואחר כך התברר **להחזו"א** (יו"ד סימן יד אות ח) על סמך ספרי הטבע שהם נולדים מבחוץ ונופלים אחר כך על הדגים ולכן אסור.

מדע שנסתר מ'דעת תורה'

אך כאשר דברי חכמי הטבע הם נגד דעת תורה אין מתחשבים בדעתם כמו שכתב **הרמב"ם** באריכות. וכן כותב **בפלתי** (סימן מ ס"ק ד) כאשר חכמי הטבע חולקים על חכמי התורה בדיני הטריפות, אנו מקיימים את דברי חכמי התורה שטריפה אינה חיה, ולא נתייחס כלל לחכמי הטבע. שהרי חכמי הטבע מחליפים את דעתם כל תקופה, ותורת ד' קיימת לעולם.

דברים נחרצים כותב **בשו"ת הריב"ש** (סימן תמז), שאין לנו לדון בדיני תורתנו ומצותיה, על פי חכמי הטבע והרפואה. שאם נאמין לדבריהם, אין תורה מן השמים, חלילה! ואם נדון בדיני טריפות על פי חכמי הרפואה, יתהפכו כל הדינים ממות לחיים ומחיים למות, ושכר הרבה תטול מן הקצבים, והמלעיגים עלינו יוצק זהב רותח לתוך פיהם. והולכים אחרי חכמי התורה שקבלו איש מפי איש עד משה רבינו, אפילו יאמרו לנו על ימין שהוא שמאל.

במכתב מאליהו (חלק ד עמוד שנו בהערה) מסביר את עומק הפשט, שהתורה היא עצם האמת, ולכן לא מתייחסים לדברי חכמי הגויים שהכינים פרים ורבים, כי אם לדברי חכמי ישראל שהכינים אינם פרים ורבים. והאריכו ביסוד זה בספר **עלה יונה** (עמוד עג, פג), ובשפתי **חיים להגה"צ הרב חיים פרידלנדר זצ"ל** (מועדים חלק ב עמוד קמג - קס). ❖

הפשט בדברי חז"ל שכיון שבעין לא ניכרים הביצים, וחכמת המחקר אינה משנה את ההלכה שנקבעת לפי המציאות שנראית לעין.

על עצם הפולמוס בדעת הגר"ש הלוי ואזנר, יש לציין מה שמצינו בגמ' (נדרים דף כה: שבועות דף כו. שבועות דף לא.) כגון רב כהנא ורב אסי הדין אמר שבועתא דהכי אמר רב, והדין אמר שבועתא דהכי אמר רב, ונחשב נדרי אונסים דלבו אנסו, דכל חד וחד אדעתיה דנפשיה שפיר קמשתבע.

הגר"ר נתן געשטטנער זצ"ל (שו"ת להורות נתן חלק ט סימנים כג-כה) נוקט לאסור גם את התולעים שבתוך הבשר, כיון שהם אותו סוג של התולעים שנמצאות במעיים.

הגר"ש אלישיב זצ"ל בסוף ימיו (תש"ע) לא רצה להיכנס לסוגיא זו, וכשאמרו לו שהרב וואזנר חושש להחמיר, אמר שאפשר לסמוך על הרב ואזנר.

הגר"ר שרגא פייבל כהן שליט"א בעל בדי השולחן נכנס להגר"ר יוסף שלום אלישיב זצ"ל והציע לפניו את הנתונים העדכניים של השאלה, וכתב מכתב בשם זקני הדור שבני תורה וישיבות יחמירו בנושא, ועל פיו מקפידים בישיבת לייקווד. וכן דעת הגר"ר משה מרדכי קארפ שליט"א לאסור בנחרצות את אכילת 'הערינג'.

על אף שהגר"ש אלישיב זצ"ל לא קיבל את הנחת אנשי המדע בודאות, עדיין חשש לזה שאולי תולעי האניסקיס כן מגיעים מבחוץ ולא עליהם דברו הגמרא והשו"ע, ובפרט בתולעים הדומים ל'אניסקיס' הנמצאים בדג "וייט-פיש", שנטה לאסור מאחר שהוכח וניכר בהחלט שהן מגיעות מבחוץ. וגם לא קיבל את סברת הגר"ר פסח אליהו פאלק שליט"א, ואת סברת הגר"ר ישראל בעלסקי זצ"ל שעל אף שנכנסים מבחוץ עדיין מותרים הם כמבואר לעיל, ובפרט שההיתר בנוי על סברת

המדענים, ואי אפשר לסמוך על דבריהם כמבואר לעיל. אמנם, הוא כן קיבל את הסברא שזה סותר לדברי חז"ל.

כתב הג"ר חיים בליינר שליט"א (חוקי חיים - גיליון 87) שדעת הג"ר יצחק טוביה וייס שליט"א גאב"ד ירושלים, והג"ר ניסים קרליץ שליט"א שיש לחוש להחמיר מספק דאורייתא. ועוד כותב בשם הגר"ח קנייבסקי שליט"א שאסור. וכן פורסם בחודש חשון תש"ע דעת הגר"נ קרליץ והגר"ח קנייבסקי שתולעי אניסאקיס ודאי שיש לחוש שתולעים אלו נכנסו מבחוץ. (עדות זו סותרת עדות הג"ר משה ויא שליט"א בשם משנת תשס"ט, וצריך לברר).

7. טעמי האיסור

מבאר הג"ר משה שאול קליין שליט"א, שמה שפשוט לגמ' ולפוסקים שהתולעים גדלו בתוך הדג, היא מכיון שלא רואים חור בבשר עד מקום התולעת ממילא ודאי שנוצרה ממנו, (ומבסס את דבריו שם על דברי שו"ת בית אפרים). אבל יוצא שבתולעת דקה מאד, שלפי המציאות קשה מאד לראות נקב בבשר הרך אין וודאות שנוצרה ממנו, ובכל מקום שלא ודאי שנוצרה ממנו, לא התיירו. ועוד סברא שכתבו להתייר, משום שתולעת אין דרכה לנקב, ולכן לא מסתבר שעשתה חור ונכנסה לבשר. אבל תולעת שידוע שדרכה לנקב לפי סברא זו אין להתיר בנמצאות בבשר, כיון שאינו ודאי שנוצרה ממנו. והרי בתולעים 'אניסאקיס': א. הם דקות מאד, וכמעט לא שייך שיהא ניכר חור עד מקומה של התולעת. ב. תולעים אלו כן דרכם לנקב. ג. כיון שהם נמצאות גם בכלי העיכול, באופן כזה לא נאמר שהתולעים הנמצאים בבשר ודאי נוצרו ממנו, כי חוששים שהם באו משם אל תוך הבשר.

סברות נוספות: הג"ר משה ויא שליט"א מעלה עוד ב' חששות - הגמ' בחולין (סז): מסתפקת כאשר תולעת נוצרה בתוך תמר אחד, ויצאה ממנו ונכנסה מיד לתמר השני שלידו, האם נחשב בכך "פירש" ואסור משום השרץ על הארץ (בראשית ז כא) כי הוא תמר אחר, או שרק כאשר נוצרת באויר העולם נאסרת, והגמ' מחמירה מספק. ואם כן, בדגים אפילו אם נטעון שלא נחשב שהתולעים נולדו בים, הרי הדג הגדול בלע את התולעים כשהם היו בתוך הדג הקטן ובלע אותם עם הדג ונמצא שכבר פירש ממקום לידתו. ובשבט הלוי (חלק ד סימן פג) חושש להחמיר בדגים משום הספק הזה.

ספק נוסף, לפי הביאור שתולעים אלו נחשבים כתולעים שלא פירשו אבל אי אפשר לדון אותם כגופו של דג הטהור, כיון שלפני כן נבלעו על ידי סרטן ('שרימפ') שהוא טמא, ויש לדון שהם נהיו חלק מגופו של הסרטן ('שרימפ'), ונחשבים כמו 'היוצא מן הטמא' שדינם שטמאים.

עוד הוכחה לאסור ודחיתו: הג"ר משה מרדכי קארפ שליט"א (בקונטרס "לאפרושי מאיסורא - תולעים בדגים") קובע שאפילו לולי דברי המדענים יש 'אומדנא דמוכח' שהתולעים אסורים, שהרי כשהתולעים נמצאות במעיים, ודאי אסורות, ואם כן גם כאשר נמצאים בבשר אסורים, כי הרי מוכח שבתחילה היו במעיים ומשם נכנסו לבשר, וכן יש טוענים שראו שהתולעים עוברות מהמעיים לבשר, ויש לכך הוכחות, ובפרט שהתולעים נמצאים בבשר הדג רק באזור סביב המעיים. ועוד כתב שודאי אפשר לסמוך על המדענים בסוג מידע כזה, וכמו שמצינו בחכמת אדם ובאמרי יושר והחזו"א בנידון דומה בדגי קרפיון (ראה לעיל במסגרת "פנינים").

עונה על כך בספר שולחן גבוה (סימן פד ס"ק נא) ומחדש שבאמת מעיקר הדין יש גם תולעים שנמצאו במעיים ומותרים, בגלל שלא פירשו מעולם, אלא שכיון שיש הרבה סוגים של תולעים וקשה להבדיל ביניהם, לכן אסרו את כל סוגי התולעים הנמצאים במעיים, אבל תולעת ה"אניסאקיס" שנמצאים בבשר ודאי מותרים.

תירוץ נוסף העלה הג"ר מרדכי גרשון קובר שליט"א, שהרי ידוע לכל שאין ילוד אשה שראה כך בחיי הדג, שמכוסים הם ומעיהם משזיפת עין, ולא ניתן להעיד אלא שראו כך לאחר מיתה. והרי חדירה זאת שלאחר מיתה לא בכל דג ולא בכל מקרה, ורק בשהוי בלי קירור להרבה זמן אחר מיתה. ואם כן, אין חשש של ממש לפי תהליך נקיון דגים הנפוץ בזמנינו של הסרת המעיים קרוב לצידה, והדג אינו שווה בלי קירור כלל (חוץ מהדג 'הערינג' שנכבש שלם).

ובנוסף, כבר העידו מומחים שמעולם לא ראו חדירה ממעיים ממש לבשר הדג, אלא רק ראו שחודרים התולעים מקרום הפנימי של בשר הדג לתוך הבשר עצמו. ואם כן, יש להתיר אפילו ב'הערינג' כבוש, שחדירת התולעים הם מהקרום דוקא, ומותרים הם מעיקרא, כתולעי הבשר.

תודה! יישר כח להג"ר משה ויא שליט"א על הסיוע הרב בהכנת המאמר. תודה מיוחדת מקרב לב להג"ר ירחמיאל שלמה גרליץ שליט"א, שפרסם על נושא ה'הערינג' מאמר מחכים ומאלף ב'המבשר תורני', והיה לנו לעזר רב.

סיכום הגיליון:

דינים העולים

- א. תולעים בדגים: תולעים הנמצאים בדגים, במעיהם אסורים כי מגיע מבחוץ. בין עור לבשר או בתוך הבשר, מותרים כי גדל בפנים.
- ב. אניסקיס: נחלקו הפוסקים בדין תולעי אניסקיס בבשר הדג, האם מותרים או אסורים. בוועד הכשרות של 'העדה החרדית', אין מכריעים בזה לא לאיסור ולא להיתר, וכל אחד ינהג כמנהג רבותיו.
- ג. סברת המתירים; חכמי הטבע סותרים לדברי חז"ל, ואין דבריהם כלום. אין הוכחה ברורה לדבריהם כי אם 'השערה'. בחוץ לא היה ניכר לעין ונחשב שכל גידולו בפנים. ב'הערינג' כל חתיכה בפני עצמה אינו מיעוט המצוי, ואין חיוב לבדוק במקום טורח.
- ד. סברת האוסרים; הוכח שנכנסים מבחוץ ומחמת קוטנם אין ניכר הנקב, ובאופן כזה לא הותר מעולם. אותו מין נמצא גם במעיים ומסתבר שנכנסו מהמעיים לבשר. ❖

'עומק הפשט'

נייד: 052-7687405 | פקס: 02-6507823 | 5047867@gmail.com זכות הפצת התורה

הודעה:

נשארה כמות

מצומצמת של אוגדן
גיליונות 'עומק הפשט'
(1-135)

המחיר 30 ₪

ניתן להשיג בחנות
'ספרי הישיבה' רחוב
בית ישראל 3 ירושלים

הנושא לשבוע הבא;

חרקים ב'תות שדה' – נדרים דף נב.

אפשרות להנצחה; לע"נ, לרפו"ש, לישועה, וכדומה!

ניתן לשלוח - רעיונות ותיקונים, הוספות והערות, להגדיל תורה ולהאדירה.

אפשר לתרום עבור הוצאת הגיליונות בעמדות הממוחשבות של 'נדרים פלוס' ו'קהילות' ברחבי הארץ, תחת המדור 'קופות נוספות' לפי החיפוש: 'עומק הפשט'.

וכן בקו הצדקה 073-2757000 יש להקיש עבור קוד 1529.

לאלפי קוראי

הגיליונות, לזכות

התורם בעילום שם

שליט"א

ברכת התורה תלווהו

בכל מעשיו, אמן!

תולעים בבשר דגים

א. תולעים בבשר דגים

בענין תולעי "אניזקיס" ANISAKIS בדגים שעוררו לאחרונה לדון אם יש לאוסרם, למרות שבש"ע (יו"ד סימן פ"ד סעיף ט"ז) נפסק שתולעים הנמצאים בתוך בשר הדג מותרים, היות ולדעת המדענים תולעים אלו באים מחוץ לדג, וע"כ דנו שמא יש לאוסרם.

להבהרת הנושא נפרט את תהליך התפתחות תולעת האניזקיס כפי שמתואר בספרות המדעית:
תולעי האניזקיס בוקעות מתוך ביצים מיקרוסקופיות בקרקעית הים ונבלעות תחילה ע"י צדפות או סרטנים קטנים, כשהתולעת עצמה בגודל מיקרוסקופי. הדגים אוכלים את הצדפות הנגועות בתולעים מיקרוסקופיות, אבל אינם בולעים את תולעי האניזקיס עצמן מהמים (ואם יבלעו אותן, הן לא תוכלנה להתקיים בדג). בקיבת הדג התולעים יוצאות מן הצדפות, מתפתחות וכשהן גדולות הן חופרות דרך דופן הקיבה ויוצאות לחלל הבטן או לבשר הדג, שם הן מתקבעות בד"כ בצורת סליל. המעגל נסגר כאשר כלב הים בולע דג נגוע ובקיבתו מתבגרות התולעים ומטילות ביצים הנפלטות לים עם הפרשותיו של כלב הים.

מחזור התפתחות תולעי אניזקיס

א. ביצים. ב. תולעים זעירות בוקעות מהביצים. ג. סרטנים קטנים בולעים את התולעים.

ד. דגים קטנים כולעים את התולעים. ה. דגים גדולים (דגי מאכל) כולעים את הדגים הקטנים עם התולעים. ו. כלב הים אוכל את הדגים הגדולים עם התולעים. בקיבתו מטילות התולעים ביצים חדשות, הנפלטות עם הפרשותיו לים הפתוח, וחוזר חלילה. ז. תולעי אניזקיס בהגדלה.

דג
הערינג
פרוס על
צלחת

דגי
הערינג
מוכנים
לאכילה

תולעים
רבות
מונחות
על
חתיכת דג

הג"ד יעקב
בלוי זצ"ל
מעיין
בדיקוק
בדג הערינג
ומתידד
באכילה

חתיכת
דג
הערינג
נקי
מחרקים

חלעת
במיוצגטה

תולעים
מונחות
על
חתיכות
דג

תולעים
פרוסים
על
צלחת

מומחי כשרות בודקים את התולעים בדגים.

